

*SPANIA ÎN OGLINDĂ: IMAGINEA SPANIEI REFLECTATĂ
ÎN OPERELE CRONICARILOR MIRON ȘI NICOLAE COSTIN*

Oana Sâmbrian-Toma*

Imaginea Spaniei s-a bucurat în opera marilor cronicari moldoveni de o redare extrem de plastică, alcătuită din elemente pertinente și care, în principal, au vizat două aspecte. Pe de o parte, este vorba despre o Spanie văzută în dimensiunea ei istorică, percepută ca un conglomerat etnico-lingvistic, cel puțin înainte de colonizarea teritoriului iberic de către romani, iar pe de alta, de Spania contemporană sau, cel puțin, mai apropiată cronologic de Miron Costin (1633–1691): Spania renașcentistă și barocă.

Spania barocă este o „jumătate” de Spanie, ea constituind cea de a doua parte a unei sintagme arhicunoscute, Spania Secolului de Aur, care include veacurile XVI și XVII sau, altfel spus, cele două mari curente artistice, Renașterea și Barocul. Spania renașcentistă se întrecește cu Spania barocă, ele merg împreună într-un fel de indiviziune ușor stranie. Oricum ar fi ea concepută, Spania Secolului de Aur ar putea fi definită printr-o nouă sintagmă, radical opusă celei a lui Ortega y Gasset, și anume, „Spania vertebrată”.

Pe parcursul Renașterii, Spania s-a dezvoltat enorm, pe toate planurile. A fost condusă de doi monarhi importanți, Carol Quintul, sau Carol I al Spaniei și Filip al II-lea. Și-a creat un vast imperiu colonial. Pe Guadalquivir soseau la Sevilla, la Turnul Aurului, bogățiile din America. Literatura și arta erau în dezvoltare continuă. În secolul al XVII-lea, avântul politic s-a mai temperat. Spania, devenită la un moment dat principala putere antiotomană din Europa, datorită potențialului său economic enorm, ceea ce îi permitea să își remunereze cum se cuvenea soldații, și-a mai pierdut în vremea barocului din strălucire. Accentul puterii s-a deplasat spre Anglia și Franța.

În țările române, Spania a început să se ivească treptat, evoluând ca prezență și imagine. Dincolo de relațiile politice și militare, apărute în timpul domniei lui Carol Quintul, relațiile existente pe linie culturală sunt de departe cele mai interesante. Existența informațiilor despre Spania la cronicari trădează o anumită concepție, o imagine evasistandard cu care această țară era asimilată de către oamenii învățați, ce aveau un cuvânt important de spus în viața culturală și politică a țărilor române.

Ei puteau influența elitele și, de foarte multe ori, scriind la porunca domnilor, redau concepțiile propriiei lumi.

Cronicarii moldoveni au păstrat în operele lor informații despre Spania care, adunate, ajută la completarea unui puzzle. Imaginea sa va prinde contur în paginile

* Institutul de Cercetări Socio-Umane „C. S. Nicolăescu-Plopșor” Craiova

ce vor urma, identificându-se prin pete de culoare dinamice sau terne și își va dezvălui potențialul. Ea se va preta la diverse dezbateri, constituind, în cele din urmă, nici mai mult, nici mai puțin, decât o plâsmuire, bazată pe mai multe concepte-cheie, ce se vor revela treptat.

Miron Costin a redat în opera sa o Spanie văzută sub aspect istorico-geografic, cu informații care, în marea lor majoritate au fost corecte.

Din punct de vedere geografic, Spania este localizată în mai multe ocazii. Atunci când se referea la Italia și granițele acesteia, în lucrarea *De neamul moldovenilor*, Miron Costin afirma: „Hotarele ei despre răsăritu, dinspre noi, cum s-au zis mai sus, limba de mare și apoi Stiriia, Carintiia, Avustria, țările Împărăției Nemțești; dispre miazănoapte franțojii, dispre apus **Hispaniia** (...)”¹

O altă localizare geografică a Spaniei o găsim în aceeași lucrare, unde, atunci când discuta despre Roma și hotarele ei, Miron Costin relatează următoarele: „Hotarele acestii împărății a Râmului mai necoprinsă sântu, că nu niscareva munți sau ape curătoare, cum vedem acum că despartu crăie de crăie și împărăție de împărăție, ci din toate părțile le-au fostu hotarul Marea Ochianul, care încunjură pământul, începându dispre părțile despre miazănoapte, oceanul acela ce încunjură Englitera și totu acela ochian și dispre apus, pe după **Hispania** și Portugalia și de la părțile apusuluiși trage tot acel ochian (...) Câte împărății, crăii, domnii, țări sântu, di le încunjură ochianul, precum s-au pomenitu mai sus, toate supt ascultarea Împărăției Râmului au fost”².

Referindu-se la continente, același Miron Costin nota că „Acestea dară doao părți de lume, Evropa și Asia, dispre părțile de miazănoapte desparte Donul, iară într-acoace împarte Marea Neagră și bogazul cela ce se scură Marea Neagră în Marea Albă, tocmai supt orașul Țarigradului și în gios pre Marea Albă, pînă unde cade apa Nilului în Marea Albă și Nilul desparte Asiia de Africa. De la Nil se începe Africa și Eghiptul amu nu de Asiia, ci de Africa ieste, cum toate țările câte sântu de la malul Nilului, până se închide cu Marea Ochianului, carea încunjură pământul, alătura cu Marea Albă, până să cură și Marea Albă în Ochian, la **Hispania**, dincolo Africa, dincoace Evropia, **Hispaniia** de Europa, Fesul dincolo de Marea Albă, de Africa”³.

Prin urmare, ce anume cunoștea Miron Costin despre Spania din punct de vedere geografic? Că aparținea continentului european, o situa în spațiu la vest de Italia, că dincolo de ea începea Africa și că același ocean care scaldă și astăzi malurile Angliei, în speță oceanul Atlantic, le scaldă și pe cele ale Spaniei.

Informațiile cu caracter istoric vor fi ilustrate în ordine cronologică. Așa cum rezultă din nota a doua a textului de față, Miron Costin cunoștea faptul că Spania fusese provincie romană, tot în *De neamul moldovenilor* afirmând, cu privire la țările romanizate că „multe locuri supuse au fostu, (...) și toată **Hispania**”⁴.

¹ Miron Costin, *De neamul moldovenilor, din ce țară au ieșit strămoșii lor*, în idem, *Opere*, București, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1958, p. 245.

² *Ibidem*, p. 252.

³ *Ibidem*, p. 262.

⁴ *Ibidem*, p. 253.

Despre Traian, „împăratul Râmului, al șaptelea după Avgustu chesar”⁵, informație incorectă, întrucât între Augustus și Traian au domnit mai mult de șapte împărați, cronicarul moldovean comenta că era „de neamul său spaniol”⁶, informație adevărată, Traian provenind dintr-o regiune de lângă orașul spaniol Sevilla, numită Italica.

În ceea ce privește procesul romanizării, inclusiv pe cel al Spaniei, Miron Costin realizează un portret foarte plastic și elocvent al acestui fenomen: „Era acesta obiceiul la Împărăția Râmului dacă se umplea Italia, dricul împărăției, de lăcuitori, de nu le ajungea, nici-i biruia pământul cu hrana, scotea cu sorți căsași di pen orașă și deprin sate și-i muta la altă țară, unde vedea părți mai rari de lăcuitori, sau unde vedea că să rădica de suptu ascultarea împărăției vreo țară, acolo cu sutile de mii de case să muta și le împărția locuri și zicea acei discălicături noao: colonia romana, adevă discălicarea Râmului. De care colonie a lor iese plină lumea și la Asia, adevă Anadol și la Africa, căriia îi zicem noi Barbarezii, și la **Hispania** și pre apa Renului, la nemți și la franțozi. Și la Rumele, în țările grecești, un neam ce le zicem coțovlah, colonia Râmului iese”⁷.

În capitolul „De numerile neamului acestor țări și de port și de limba graiului, de unde au luat așijderea și de tunsura, carei să află și acum la prostime de supt munte, lăcuitorii ce sântu și de lege creștinească, de unde au luat”, din „De neamul moldovenilor”, Miron Costin afirma că „hispanii; ibării; iltiberii; portogalii, iară tot un neam sântu (...)”⁸. Această afirmație este însă incorectă din punctul de vedere al amestecării substratului cu produsul rezultat. Mai concret, iberii și celtiberii la care face referire Costin aparțin substratului lingvistic și demografic care a dus la apariția poporului spaniol, dar asta nu trebuie să ducă spre o generalizare, până la identificarea spaniolilor cu strămoșii lor. Ceea ce ne conduce la concluzia că Miron Costin, în cazul de față, a făcut confuzie între poporul spaniol și predecesorii săi, este afirmația cronicarului că „nici un neam nu este în toată lumea să aibă numai un nume”⁹.

Pe de altă parte, dacă analizăm spusele lui Costin într-un context global, mai mult decât într-unul particular, vom ajunge la concluzia că informațiile de care dispunea, chiar dacă ambigue, exprimau o realitate certă: existența pe teritoriul actualei Spanii, în perioada premergătoare cuceririi romane, a iberilor și celtiberilor, populații despre care nu există încă foarte multe elemente concludente. Cert este doar faptul că ele au reprezentat temelia care a stat la baza apariției poporului spaniol.

Informațiile prezentate mai sus constituie prima categorie de date furnizate de către Miron Costin, și anume **Spania istorică**, unde termenul de „istorie” este pus în legătură cu dimensiunea sa temporală, ancorând acțiunile pe axa trecutului. Deși poate că mai corect ar fi să le situăm pe axa prezentului istoric, redându-i astfel istoriei caracterul său de adevăr coerent și general valabil.

În cea de-a doua categorie de informații sunt incluse elementele ce fac referire la Spania mai apropiată, din punct de vedere cronologic, lui Miron Costin.

⁵ *Ibidem*, p. 255.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Ibidem*, p. 258.

⁸ *Ibidem*, p. 268.

⁹ *Ibidem*, p. 267–268.

În *Letopisețul țării Moldovei de la Aaron vodă încoace*, povestind că „papa și împăratul pe la toți crai creștinești, cum este craiu leșăscu ales să hie la toată creștinătatea ghegeneral, adecă purtătoriu de oaste împotriva turcului”¹⁰, cronicarul adaugă că „Hișpanul o sumă de bani i-a orînduit la crăiia lui de la Neapoli, că să rudiia Vladislav cu împăratul nemțăscu și cu craiul Hișpanii, fiindu feciori dentr-o nepoată împăratului nemțăscu”¹¹.

În fragmentul de mai sus este vorba despre regele polon Vladislav al IV-lea (1632–1648) și regele Spaniei, Filip al IV-lea (1621–1665), ambii fiind, pe linie maternă, nepoții lui Carol al II-lea al Spaniei.

Revenind la lucrarea *De neamul moldovenilor*, Miron Costin făcea referire la apartenența Neapoleului la Spania: „(...)Neapolis, crăiia suptu craii Hișpaniei”¹². În fapt, Napoli aparținea Spaniei de la 1500, an în care s-a încheiat tratatul de la Granada, între regele Franței, Ludovic al XII-lea și regele Ferdinand al Spaniei. Tratatul a presupus un acord prin care regele Spaniei primea mare parte din Napoli; în schimb, francezii își mențineau dominația asupra ducatului Milano¹³. Sfârșitul secolului al XV-lea și începutul celui de-al XVI-lea, vor găsi Spania și Franța devenite cele mai mari puteri ale Europei. Spania (în epocă începuse să se folosească acest termen, ceea ce demonstrează că națiunea spaniolă deja se constituise) îi alungase pe musulmani din peninsula, descoperise „Indiile”, în timp ce Franța învinsese Anglia în războiul de o sută de ani¹⁴.

În *Istorie de crăiia ungiurească*, apar informații interesante legate de conflictul existent între Ioan Zapolya și Ferdinand de Habsburg, fratele lui Carol Quintul, eveniment în care intervine și generalul Juan Castaldo. Iată care era situația la vremea respectivă.

Ioan Zapolya (1487–1540) a fost voievod al Transilvaniei în perioada 1526–1540, ridicând pretenții la tronul Ungariei. El s-a aflat în fruntea unui grup de nobili unguri care, în adunarea nobililor de la Rákos, au susținut ca niciun străin să nu poată fi ales rege al Ungariei, avându-l în minte, mai mult ca sigur, pe Ferdinand de Habsburg.

După moartea rivalului său, Vladislav al II-lea, fiul lui Ioan Zapolya (Ioan II Sigismund Zapolya), care era încă minor, a fost ales de nobilii maghiari în adunarea de la Rákos, în 1516, rege al Ungariei, împotriva dorinței regelui polonez.

În anul 1526, după ce regele Ungariei, Ludovic al II-lea, a murit în bătălia de la Mohács, Ferdinand de Habsburg a devenit rege al Boemiei și Sileziei (1527). Nu a reușit să ocupe tronul Ungariei, fiind în dispută cu Ioan Zapolya, care cu ajutorul sultanului Soliman I a fost încoronat rege al Ungariei, vasal turcilor.

Prin înțelegerea de la Oradea din 1538, Ferdinand I l-a recunoscut pe Ioan Zapolya ca rege al Ungariei. După moartea acestuia din urmă, în 1540, fiul său, Ioan Sigismund Zápolya, sub regența mamei sale Izabella și sprijinit de otomani, a moștenit tronul. Prin aceasta, Imperiul Otoman a reușit să își extindă influența în

¹⁰ Idem, *Letopisețul țării Moldovei de la Aaron vodă încoace*, în Miron Costin, *Opere...*, p. 126.

¹¹ *Ibidem*.

¹² Idem, *De neamul moldovenilor*, în Miron Costin, *Opere...*, p. 246.

¹³ Ricardo de la Cierva, *Historia total de España*, duodécima edición, Madrid, Editorail Fénix, 2006, p. 310.

¹⁴ *Ibidem*, p. 307.

vest și să frâneze extinderea austriacă reprezentată de Ferdinand, care în 1531 a fost recunoscut de adunarea nobililor din Köln ca rege german.

Gheorghe Martinuzzi, episcop de Oradea, va trece la un moment dat de partea lui Ferdinand, care, își va strânge armată, urmând a se îndrepta spre Transilvania. Miron Costin relatează următoarele: „Și fără nemica zăbavă au gătit și alte oști cu Ioan Batișta Castald, om vestit la lucrurile războaielor, de neamul său **ispan**. Și după câteva sfaturi la Beciu, Castald unde și de firea lui Gheorghie Martenuzii au pomenit, cum vor să iasă lucrurile lui, sirguind cu toată oastea au purces în părțile ungurești și Ardealului la Gheorghie, în Oradia”¹⁵.

Informația dată prezintă însă o mică inadvertență. Și anume că Gian Batista Castaldo era napolitan la origine, nu spaniol¹⁶. Chiar dacă Napoli se afla la vremea respectivă sub coroana spaniolă.

„După sosirea lui Castald cu oștile, merse Gheorghie la crăiasa, știind-o acmu înspăimântată și după câteva muștrări, îi dzise să nu mai amestece zarva, ce mai bine cu cinste și cu pace să dea crăia sa lui Ferdinand pe seamă, după cum, au fost legat și cu bărbatul său, cu Ioan craiu și cu Ferdinand”¹⁷. În acest paragraf, Martinuzzi o vizitează pe văduva lui Ioan Zapolya, propunându-i să îi cedeze domnia lui Ferdinand. De fapt, imediat după moartea lui Zapolya, Ferdinand trimisese solie la regină și la sultan, cerând coroana Ungariei pentru sine. Mâniat, sultanul se deplasase până în Ungaria, ocupând Buda. Regina a părăsit Buda, transferându-se la Lipa. În cele din urmă, după o întrevedere a reginei cu Martinuzzi și Castaldo, aceasta s-a hotărât să părăsească Transilvania, lăsând însemnele puterii lui Castaldo: „Ție Castalde, dau aceste ale Crăiei Ungurești odoare, cu care să încunună carii ungurești. Tu, fără zăbavă, la stăpînul tău Ferdinand să le dai și prealuminatul stăpînul tău luându-le, nu atât să să bucore de dânsule, cât pentru binele acestor țări creștinești nevointă și grijă să aibă și de cuvântul său, ce este prin tine dat, să să ție”¹⁸.

După plecarea reginei, toți se așteptau la represalii din partea turcilor, care nu fuseseră în niciun moment de acord cu ocuparea tronului Ungariei de către Ferdinand de Habsburg, a cărui dinastie, în frunte cu Carol Quintul, devenise unul dintre cei mai aprigi dușmani ai săi. Așa s-a și întâmplat.

Aflând că turcii aveau să concentreze 200 000 de oameni¹⁹ pentru a-l ataca pe Ferdinand, toți ungurii s-au cutremurat²⁰.

„Mult au luptat Castald să-i îmbărbăteze împotriva turcilor, ce nu au putut face cu meșterșugurile sale nemica. Întru aceeași dată s-au turburat oștile nemțești pentru plata lefelor, că câteva lefă nu luasă și așa „de greu să turburasă, cât era să ucidă pe Castald și pre toate capetele, care era tot **spanioli**”²¹.

¹⁵ Miron Costin, *Istorie de crăia ungurească*, în idem, *Opere...*, p. 303.

¹⁶ Eugen Denize, *Relațiile româno-spaniole până la începutul secolului al XIX-lea*, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2006, p. 69.

¹⁷ Miron Costin, *op. cit.*, p. 304.

¹⁸ *Ibidem*, p. 304.

¹⁹ *Ibidem*, p. 307.

²⁰ *Ibidem*, p. 308.

²¹ *Ibidem*.

Aici se opresc informațiile lui Miron Costin despre Spania. După cum s-a putut observa, ele au o oarecare consistență, cu precădere cele din perioada apropiată, cronologic vorbind, de Costin. Informațiile sale comportă o rezonanță importantă pentru studiul imaginii Spaniei în Moldova, la vremea respectivă.

Opera lui Miron Costin va fi dusă mai departe, chiar dacă nu la aceiași parametrii, de fiul său, Nicolae Costin, care va continua *Letopisețul* părintelui său și, de asemenea, va traduce în limba română primul roman occidental, *Ceasornicul domnilor* al spaniolului Antonio de Guevara. Traducerea a fost realizată după versiunea latină a operei renescentistului Guevara, întocmită de umanistul german, Johann Wankelius.

Letopisețul lui Nicolae Costin trădează și unele influențe de la Guevara, influențe ce devin evidente în unele concepții sau în diverse titluri cu care Nicolae Costin își înzestrează capitolele.

Nicolae Costin este primul dintre autorii secolului al XVIII-lea care include în opera sa informații despre Spania demne de luat în seamă. În *Letopisețul țării Moldovei de la zidirea lumii până la 1601*, Costin include mai multe pasaje referitoare la Spania. Luată în ordine cronologică, avem de-a face cu trei tipuri de informații: primele se referă la formarea poporului spaniol, evidențiind, în acest sens, rolul iberilor și al celtiberilor.

Iată fragmentul: „Iverii den Asia, care au în țările lor de agiunsu de toate mademurile, și cu acelea toți să zăbăvăscu; pentru aceia au și porecla, că Iveri să înțeleg, de pre lătinie săpători. Acește toți din urmă, Iverii cu domnul lor Irachie, precum mărturisescu unii, au mersu cu vasă pre Marea Adriei și pre Marea Albă, den Asiia, pen Țara Grecească la Ișpania, unde au pus Irachie la strâmtoarele mării doi stâlpi, care despartu Ișpania de Mavritania și de Africa. Și văzând Iverii în Ișpania ca și în țara lor munți bogați de mademuri de aur și argintu și hier precum scris Iustin carte XLIV, s-au așezat acolo și acea parte a Ișpanii o au numit Iveria, pre numele lor. Acestea pre urmă împreunându-se cu Franțozii, ce să chema nainte Galateni și Țelteni, făcându-săși împreunându-să den douo niamuri unul, adecă tot un neam, li-au zis Țilteberi, cum s-ar zice Țilti și Iveri; și așa Iverii den Asiia, și den Ișpaniia Țiltiberi să chiamă; den Toval, ficiorul lui Afet se trag.

Așezatu-s-au pre urmă multe niamuri în Ișpaniia, cum era în vremile vechi, de-ți căuta oamenii locuri mai bune de traiu, de să muta dentr-un loc la altul. Că Africanii, Arapii, Mavritanii, Cartaghenii, Râmlenii, Frâncii, Goții, Ghepidii, Franțozii, Țimbrii, Hunii sau Ungurii, Vandalii, Elanii și alți strămoși a Franțozilor, Nemților, Slovacilor și Liteveni, ades să rădica de mergea într-acele părți a Apusului, ca la locuri calde și bogate și de odihnă. Și care niam era mai puternic, acela să așăza. Că așea era de dinste bișugul acelor locuri, pentru mademurile aurului, argintului în Ișpaniia, cât Hanibal Cartaghenul, pînă au stăpînit acolo, în tot anul lua cîte 12 buți de aur venit dintr-acei munți, precum mărturisescu de acestea Plinie și Iustin”²².

²² Nicole Costin, *Lepopisețul Țării Moldovei de la zidirea lumii până la 1601*, ed. Ioan Șt. Petre, București, 1942, p. 82–83.

Desigur, multe dintre informațiile prezentate mai sus sunt legendare și profund hiperbolizate, chiar dacă păstrează și elemente desprinse din realitate. Proveniența iberilor a rămas până astăzi un mister, actualmente vehiculându-se ideea că ar fi provenit din bazinul Mării Mediterane. Strâmtoarea Gibraltar, la care probabil face referire Nicolae Costin atunci când afirmă că „au pus Irachie la strâmtoarele mării doi stâlpi, care despartu Ișpania de Mavritania și de Africa”, amintește de numele dat acestei strâmtoari, și anume „coloanele lui Hercule”.

Este posibil, totuși, ca în acest text, Nicolae Costin să fi confundat pe iberi cu georgienii, datorită faptului că aceștia erau numiți în perioada medievală iviri.

În ceea ce privește istoria romană a Spaniei, ea constituind cea de a doua categorie de informații prezentate de Nicolae Costin, acesta afirmă: „Calimpiarii apoi cu cheltuiala lui Filip al doile, craiu a Ișpanii, au săpat slovele, și pe urmă cu meșteșug de Alfonsu Țicaon tipograful, au găcut table 131, scrisă acea istorie și le-au trimis pentr-alte țări întru pomenirea lui Traian Hișpanul, împăratului Râmului”²³. În acest fragment, cronicarul se referea la opera lui Alfonso Chacón, în perioada renascentistă în Spania manifestându-se un deosebit interes față de Columna lui Traian.

Alfonso Chacón (1530–1599) a fost istoric, arheolog, bibliograf, naturalist și teolog și provenea dintr-o familie nobiliară din Baeza, un orașel situat în sudul Spaniei, în Andaluzia. S-a făcut remarcant mai ales în arheologia creștină și în recuperarea materialului bibliografic, fiind unul din marii erudiți de la curtea regelui Filip al II-lea. Faima sa a fost atât de mare, încât papa Pius al V-lea l-a chemat la Roma pentru a conduce Biblioteca Vaticanului²⁴.

Ultima categorie de informații face referire la evenimente mai recente, începând cu sfârșitul secolului al XV-lea. Dintre acestea, una dintre ele are în vedere războiul pe care spaniolii l-au dus contra francezilor în anul 1500 pentru Napoli, pe care, în cele din urmă, și l-au anexat, așa cum am putut observa din informațiile prezente la Miron Costin: „Într-acestaș an mari războaie s-au făcut în Italia, bătându-se Hișpanii cu Franțozii pentru crăiia Neapole”²⁵.

O ultimă referire directă la Spania ne apare în Letopiseț referitor la asediul asupra Vienei, din 1529, confruntare la care s-au aflat, de partea creștinilor, și oștile ale lui Carol Quintul: „(...) împăratul cu oștile au mersu dreptu la Beciu și bătându-l ci tot feliul de arme o lună întriagă, apărat fu de Salmaș Hișpanul cu mare vitejie”²⁶.

Acestea ar fi informațiile directe pe care Nicolae Costin le dă în lucrarea sa despre Spania. Totodată, Gabriel Strempele observă că „Letopisețul folosește un bogat material de referințe, din rândul căruia nu lipsește nici opera lui Guevara, la care se adresează atunci când vorbește despre cucerirea Daciei și împrejurările morții lui Decebal”²⁷.

²³ *Ibidem*, p. 134.

²⁴ http://www.ujaen.es/investiga/hum669/Chacon_Alfonso.htm, 22 mai 2008, ora 10:32.

²⁵ Nicolae Costin, *op. cit.*, p. 308.

²⁶ *Ibidem*, p. 380.

²⁷ Antonio de Guevara, *Ceasornicul domnilor*, traducere din limba latină de Nicolae Costin, ediție critică și studiu introductiv de Gabriel Strempele, București, Editura Minerva, 1976, p. XXXV.

În cea de a doua redacție a *Letopiseșului*, publicată la subsol de Ioan Șt. Petre la pagina 120, Nicolae Costin declara: „Iar într-alt chip aflu la cartea lui Marc Avrelie care au stătut împărat Râmului, pe urma lui Traian al patrulea împărat, la ani de la Hristos 161, căriia Curtius zice *Ceasornicul domnilor*, cum să fie dus pre Decheval viu la Râm, împreună cu un fecior al lui, arătându-se Traian biuritoriu asupra lui”.

De asemenea, Gabriel Stempel mai notează diverse influențe ale *Ceasornicului* asupra *Letopiseșului*, amintind în acest sens *Predoslovia*, ce „vădește stilul propriu *Ceasornicului*”²⁸.

Influențe apar și în unele titluri de capitole, precum *Domnilor buni și înțelepți oglindă trebuie să fie faptele trecute a trecuților domni; cele bune și de laudă să le urmeze, iar de cele rele și de hulă departe să fie*²⁹.

La începutul secolului al XVIII-lea erau la modă un gen de scrieri cu caracter didactic, extrem de utilizate în Bizanț la un moment dat și care au influențat și mediul din țările române de la sfârșitul veacului precedent. Din aceste scrieri rezulta modul în care domnitorii trebuiau să își educe urmașii, precum și normele esențiale de conduită.

În literatura bizantină, cele mai cunoscute astfel de scrieri au fost *Capitolele parentice* ale lui Agapet către împăratul Iustinian, *Învățăturile lui Vasile Macedoneanul către fiul său Leon*, *Învățătura împărătească* a lui Teofilact și *Învățăturile lui Manuel Paleologul către fiul său*³⁰.

În țările române, *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său, Teodosie* cuprind un număr mare de sfaturi practice, de la formele de protocol diplomatice, la reguli de bună purtare la masă și în toate împrejurimile vieții.

În afară de existența tratatelor de bună purtare pentru prinți, se va face simțită și tendința preocupării pentru instruirea și educarea acestora. Mihai Viteazul și-a trimis fiul la colegiul piariștilor din Cluj, în timp ce Radu Mihnea s-a format la Veneția, cu ajutorul unor profesori renumiți³¹.

Secolul al XVIII-lea a fost dominat de încrederea în puterea miraculoasă a educației.

Am făcut această paranteză pentru a încadra mai bine în timp traducerea cu care Nicolae Costin a îmbogățit literatura românească, cu primul roman occidental ce apare în literatura noastră.

Romanul este opera marelui scriitor al secolului al XVI-lea, Antonio de Guevara, episcop de Cádiz și predicator al lui Carol Quintul. Originalul spaniol poartă numele de *Il libro aureo del grand Emperador Marco Aurelio con el Relox de Principe* („Cartea aurită a lui Marc Aureliu cu Ceasornicul domnilor”), prelucrată de către Nicolae Costin, probabil, în ultimul an al vieții sale, cu titlul *Ceasornicul domnilor*.

²⁸ *Ibidem*, p. XXXVI.

²⁹ *Ibidem*, p. 429.

³⁰ Victor Papacostea, *Tradiții românești de istorie și cultură*, București, Editura Eminescu, 1996, p. 207.

³¹ *Ibidem*.

Opera lui Guevara este secționată în trei cărți: prima parte cuprinde normele de care trebuie să se călăuzească în viață principele, pentru ca viața și faptele sale să fie în conformitate cu idealul unui bun creștin. Cartea a doua cuprinde sfaturi despre cum trebuie să se poarte un prinț în interiorul căminului său, în timp ce ultima carte arăta cum să se poarte astfel încât să devină un model pentru supușii lui³².

Guevara promova pacea și le condamna pe acele femei care țineau păsări în colivie și își îngrijeau animalele de companie, dar care, în schimb, își duceau copiii la țară pentru a fi crescuți de slugi. Cartea lui Guevara a fost publicată în 1529 și mai apoi a călătorit prin literaturile Europei, înregistrând un extraordinar succes.

La doi ani după ediția definitivă dată de Guevara în 1531, ea a fost tradusă în limba franceză. În Anglia a fost împământenită cam în aceeași perioadă ca și în Franța. În 1540 apare la Veneția prima traducere în italiană, în 1544, apare la München³³.

În 1606 cartea este tradusă în limba latină de către un mare umanist al timpului, Johannes Wankelius cu titlul *Horologii Principum sive de vita M. Aurelii imperatoris, libri 3 de lingua castelana in latinam linguam traducti* și, ulterior, se va răspândi în toate țările catolice³⁴. Astfel, va ajunge în Polonia, unde va fi cunoscut de către Nicolae Costin, în perioada când acesta își făcea studiile acolo.

Nicolae Costin și-a realizat primele studii la Colegiul Iezuit Catolic din Iași, iar în 1683 îl urma pe tatăl său în Polonia, unde își va continua studiile. Va reveni în țară în 1685, iar Constantin Cantemir îl numește trei-logofăt. Sub Dimitrie Cantemir va fi numit vel-logofăt, demnitate pe care și-o va conserva și în timpul domniei lui Nicolae Mavrocordat.

Lucrarea spaniolului va plăcea atât de mult tânărului moldovean, încât va începe să o prelucreze în limba română, spre a o împărtăși contemporanilor săi. Cu scopul de a da o mai mare unitate materialului, Nicolae Costin a schimbat ordinea capitolelor și a cărților, realizând o nouă distribuție a acestora. Din cele 153 de capitolele ale cărții lui Guevara, cronicarul moldovean va păstra 81.

În prima carte sunt cuprinse sfaturi privitoare la arta guvernării. În partea a doua a *Ceasornicului*, afirmând necesitatea monarhiei de drept divin se caută un corectiv în sfatul înțelepților și învățaților de care trebuia să se înconjoare principele³⁵.

Partea a treia cuprinde fragmentele cele mai importante cu privire la problema educației, atât a fetelor cât și a băieților. Fetele trebuiau să fie mereu ocupate cu lucruri casnice, iar căsătoria să se facă, fără întârziere, cu bărbatul ales de părinții lor.

Cu privire la educația băieților, *Ceasornicul* spune că trebuie să înceapă de când sunt mici. Se recomandă unele principii ale educației spartane: sobrietate, bărbăție în fața vitregiei sorții.

Costin va selecta și câteva dintre scrisorile zise ale lui Marc Aureliu și redactate către sfârșitul vieții acestuia, pline de sfaturi înțelepte privind cumpătarea și generozitatea, precum și resemnarea creștină.

³² Nicolae Cartoian, *Istoria literaturii române vechi*, București, Editura Minerva, 1980, p. 342–343.

³³ *Ibidem*, p. 345.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ Victor Papacostea, *op. cit.* p. 211.

O mare importanță dă *Ceasornicul* problemei alegerii dascălilor și educatorilor, recomandarea fiind ca persoana aleasă să nu aibă mai puțin de 40 de ani, dar nici să nu depășească vârsta de 60 de ani, întrucât atunci ar fi prea lipsiți de energie.

O întrebare interesantă este dacă scrierea lui Nicolae Costin a avut cumva vreo influență asupra educației generației moldovene care a venit la conducerea statului în prima decadă a secolului al XVIII-lea. *Ceasornicul domnilor* a circulat în copii manuscrise destul de numeroase, nefiind însă tipărit³⁶.

În prezent, se mai păstrează cinci copii. Totodată, se crede că membrii familiilor domnitoare și ai unora dintre familiile boierești au deținut și ei câteva. Un titlu grecesc aflat pe o copie din 1712 ce a aparținut bibliotecii lui Nicolae Mavrocordat prezintă cartea ca pe un fel de îndrumător consacrat în special domnilor Moldovei. Este extrem de interesant de constatat pe exemplarul primului domn fanariot un titlu care oficializează într-o oarecare măsură rostul acestei cărți de conduită morală și politică la curtea principilor moldoveni³⁷.

Ultima copie comunicată de Gr. T. Kirilescu este datată 1792. La această dată, cartea lui Nicolae Costin încă trezea interesul societății moldovene culte.

Traducerea lui Nicolae Costin este clară, vioaie și păstrează în ritmul frazei ceva din armonia și cadența originalului, lucru care a făcut pe un cercetător să creadă că Nicolae Costin a tradus unele părți ale romanului în versuri³⁸.

Miron și Nicolae Costin au înfățișat Spania conform propriilor cunoștințe. În marea lor majoritate, ele au fost corecte, cu ceva elemente fanteziste în opera lui Nicolae Costin. Este interesant și, pentru aceia care se ocupă de studiul relațiilor româno-spaniole, chiar îmbucurător, faptul că primul roman occidental tradus în limba română aparține unui autor spaniol.

Este de asemenea fundamental că Nicolae Costin cunoștea limba latină la perfecție, fapt ce a făcut ca traducerea realizată după Wanckelius să rămână extrem de fidelă textului.

Așadar, tabloul spaniol pe care am vrut să-l conturăm și care la începutul acestor rânduri era doar o pânză goală s-a umplut treptat de personaje și de evenimente care, redate cronologic, ilustrează evoluția spaniolă. Așa cum a fost ea, așa cum au cunoscut-o și interpretat-o Miron și Nicolae Costin. Ca orice tablou, care poate plăcea mai mult sau mai puțin, care se pretează la diverse interpretări, și această imagine a Spaniei poate fi concepută în multiple feluri. Până la urmă, chiar și aura de mister și de legendă pe care Nicolae Costin o atribuie iberilor și celtiberilor poate fi acceptată într-un context lărgit, acela al unei Spanii plurivalente, care și-a păstrat în timp valorile păgâne și creștine într-un mixaj pe care poate că doar această țară, situată la granița dintre două continente atât de diverse, putea să îl plăsmuiască.

³⁶ *Ibidem*, p. 212.

³⁷ *Ibidem*, p. 215.

³⁸ Nicolae Cartoian, *op. cit.*, p. 345.

ABSTRACT

In the 17th and the 18th century, the Moldavian historians Miron and Nicolae Costin gave some very interesting piece of information about Spain in their works. Miron Costin reflected the image of the Antique and the Modern Spain, while his son, also managed to bring to life the first translation of an Occidental novel into Romanian: Antonio de Guevara's "The clock of princes". In their works, Spain is depicted as a Romanized country, full of history, bravery, and most of all, culture. The events presented in their works give extremely interesting news about the presence of the general Juan Castaldo in Transylvania, trying to help Ferdinand, Charles V's brother to win the Hungarian throne, the conquest of Napoli by the Spanish during the reign of Ferdinand the Catholic, illustrating a very convincing picture of the world of their time. In fact, the information given by the two Moldavian historians, even if it is correct or not, makes us understand the way in which Spain was conceived in Moldavia by the time when the two Costins, father and son, wrote.

Key-words: Miron Costin, Nicolae Costin, Spain, history, literary works